

PÄR HANSSON
KERSTIN KRAFFT
LARS LUNDBERG*

Internationalisering och produktivitet

I denna artikel försöker Pär Hansson, Kerstin Krafft och Lars Lundberg klarlägga sambanden mellan internationalisering och produktivitet. Minskade transaktionskostnader och den globala och regionala integration av industrivarumarknaderna som följt av den handelspolitiska liberaliseringen har lett till en snabbare produktivitetstillväxt i industrin. Den positiva produktivitetseffekten av denna integration har sannolikt avtagit på senare år, men eftersom stora delar av det svenska näringslivet fortfarande är effektivt avskärmat från internationell konkurrens eller är förhindrat från att konkurrera på utländska marknader finns det fortfarande en potential till produktivitetstvinster genom en fortsatt internationalisering.

Arbetsproduktiviteten i en ekonomi, mätt som BNP per arbetstimme, kan öka genom investeringar som ökar kapitalbeståndet per sysselsatt. För en ökning av den totala faktorproduktiviteten, TFP, dvs ökad output vid oförändrad insats av samtliga produktionsfaktorer, krävs emellertid en förbättring av produktionsfaktorernas kvalitet, eller att resurserna kan användas mer effektivt än tidigare. Detta kan åstadkommas antingen genom strukturomvandling, där resurser flyttas till områden där deras samhällsekonomiska avkastning är högre än där de tidigare sysselsattes, eller genom att tekniska

framsteg möjliggör en ökning av det enskilda företags produktion vid givna resursinsatser.

Tillväxten av arbetsproduktiviteten i det svenska näringslivet har på lång sikt fallit från 4,1 procent per år under 1960–73 till 1,7 procent 1973–88. Denna nedgång av produktivitetstillväxten är inte specifik för Sverige utan gäller för de flesta industriländer. Den har genererat en omfattande litteratur som försökt förklara utvecklingen som en följd av långsammare kapitalbildning och tilltagande stelhet i ekonomiernas funktionssätt.

Denna artikel behandlar enbart en aspekt på problemet, nämligen den roll som den fortgående internationaliseringen av industriländernas näringsliv kan ha spelat för produktivitetstutvecklingen. Vi skall behandla fyra frågor, nämligen

– hur internationaliserade är olika delar av det svenska näringslivet, och hur har

Fil dr PÄR HANSSON och docent LARS LUNDBERG är forskare vid FIEF, Fackföreningsrörelsens institut för ekonomisk forskning, Stockholm. Fil kand KERSTIN KRAFFT är doktorand i nationalekonomi vid Uppsala universitet.

* Vi vill tacka Pär Wiker för hjälp med statistisk och grafisk bearbetning

- internationaliseringsgraden förändrats?
- på vilka vägar kan internationaliseringen av ett lands näringsliv påverka produktivitetstillväxten?
 - kan man finna belägg för att produktivitetstillväxten i den svenska ekonomin har påverkats av internationaliseringsgraden?
 - finns det någon potential för ytterligare internationalisering som kan höja produktivitetstillväxten?

Internationaliseringen av det svenska näringslivet

På mikroplanet innebär internationaliseringen att företagets transaktioner alltmer sträcker sig utöver de nationella gränserna, och att förhållanden utanför hemlandet, tex efterfrågan på världsmarknaden eller utländska konkurrenters priser och produktion, får allt större betydelse för företagets agerande. En växande andel av produktionen avsätts på export, samtidigt som import av investeringsvaror, halvfabrikat och teknologi ökar och produktion i utlandet blir ett alternativ till tillverkning i hemlandet.

På makroplanet – i branschens eller hela ekonomins perspektiv – innebär internationalisering en utvidgning av marknaden genom sammanslagning av nationella marknader. I en fullständigt öppen ekonomi är samtliga marknader, inte bara för varor och tjänster utan också för arbetskraft och kapital, fullständigt integrerade med omvärlden genom att alla hinder för rörlighet över gränserna för varor, tjänster, arbetskraft, företagande och kommersiellt användbar kunskap har eliminerats. En ökad internationalisering kan väntas leda till att internationella transaktioner – varu- och tjänstehandel, migration, finansiella kapitalflöden och direktinvesteringar – ökar i omfattning, och att priserna på likartade produkter i olika länder blir alltmer lika.

Den svenska ekonomin förefaller att ha

blivit alltmer internationaliserad under efterkrigstiden. En allt större del av den svenska förbrukningen av varor och tjänster importeras, samtidigt som en allt större del av produktionen avsätts utomlands (*Figur 1*). Denna internationaliseringsprocess har emellertid i stort sett varit begränsad till industrin. Tjänstehandelns andel av produktionen (förädlingsvärdet) i tjänstesektorn är betydligt lägre än motsvarande kvot för den varuproducerande sektorn (*Figur 2*). Delvis beror detta på att marknaden för många tjänster av tekniska skäl är lokal i meningen att dessa tjänster inte kan transporteras. Men tjänstehandeln begränsas dessutom av betydligt restriktivare handelshinder och regleringar av konkurrensen än handelen med industrivaror.

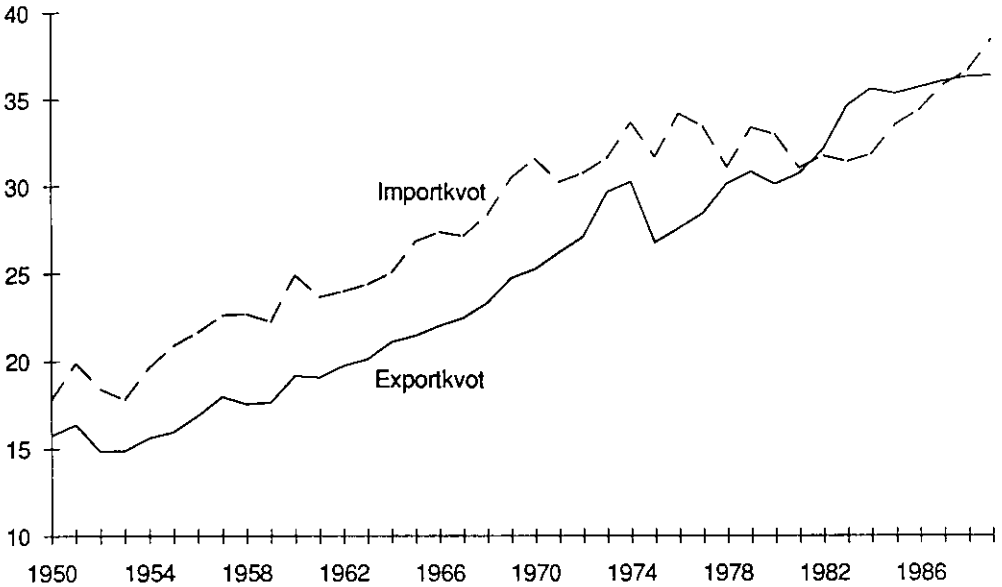
Såväl exportens andel av industriproduktionen som importens andel av förbrukningen av industrivaror har kontinuerligt ökat under hela efterkrigstiden. Även på detaljerad branschnivå ökade både export- och importkvoten i flertalet branscher¹, vilket tyder på att den specialisering av den svenska industrin som avspeglas av det ökande handelsutbytet framför allt skett *inom* snarare än *mellan* branscher.

Den fortgående internationaliseringen av industrivarumarknaderna är inte specifik för Sverige utan gäller världsekonomin som helhet. Av *Figur 3* framgår emellertid att denna utveckling stagnerade under 1970-talet. Figuren antyder också att produktivitetstillväxten varit snabb när världshandelns tillväxt varit hög både absolut och relativt till världsproduktionen, dvs när en växande del av produktionen exporterats. Den avvikande utvecklingen under perioden 1973–83 framgår klart av figuren.

Andra indikatorer på internationaliseringsgraden i en ekonomi, utöver varu-

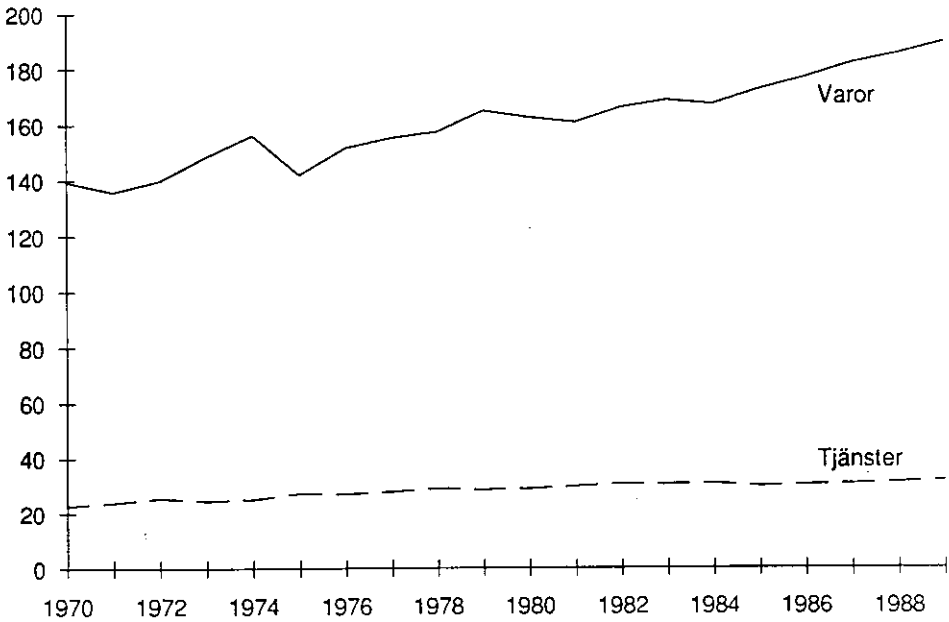
¹ Detta gäller för 60 av totalt 78 branscher på 4-siffernivån av SNI 3.

Figur 1 Export och import av varor och tjänster som andelar av BNP i Sverige 1950–89. Procent. 1985 års priser.

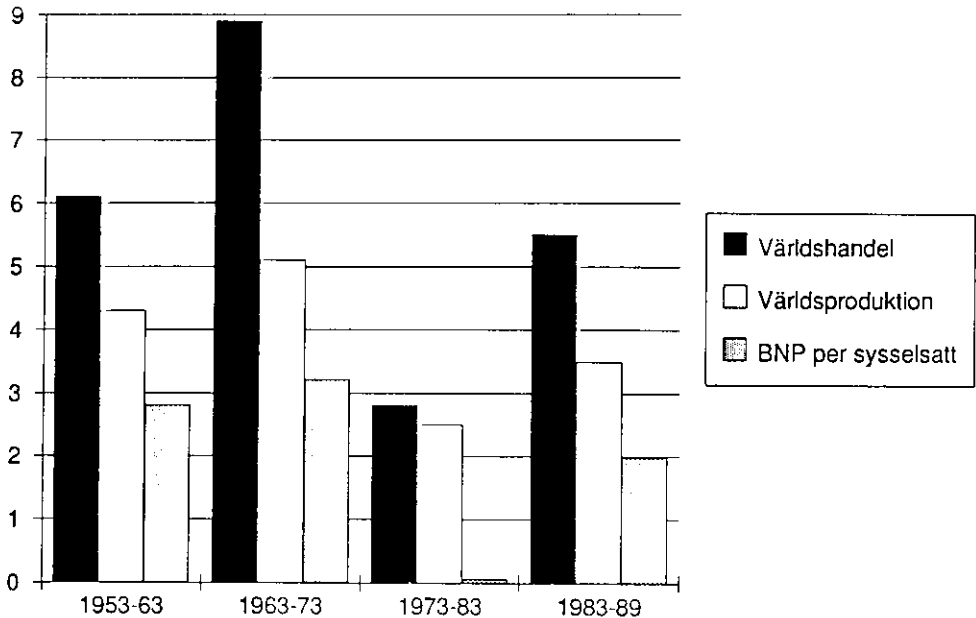
Källa: SCB.

Figur 2 Varuhandel – export plus import – som andel av varuproduktionen (förädlingsvärdet) och tjänstehandel som andel av tjänsteproduktionen i Sverige 1970–89. Procent. 1985 års priser.

Källa: SCB.

Figur 3 Genomsnittlig årlig tillväxt av världshandel, världsproduktion och BNP per sysselsatt. Fasta priser. Procent.

Källa: Bhagwati [1989], GATT [1990] och Summers & Heston [1991].

Anm. Beräkningarna av tillväxten av BNP per sysselsatt avser 55 länder under perioden 1953–88.

och tjänsthandelns omfattning, är produktionsfaktorernas internationella rörlighet. Med undantag för den fria rörligheten för arbetskraft mellan de nordiska länderna är den svenska arbetsmarknaden i det närmaste totalt avskärmd från arbetskraftsinvandring. Arbetskraftsinvandringen till Sverige var som högst i början av 1970-talet men har därefter minskat (Lundborg [1989]).

Medan finansiella kapitalrörelser fram till slutet av 1980-talet var begränsade av regleringar, har direktinvesteringar och utlandsproduktion alltid varit ett viktigt inslag i de svenska industriföretagens verksamhet. Utlandsproduktionens roll har därtill ökat. Antalet anställda i producerande svenska dotterföretag i utlandet i förhållande till den totala industrisysselsättningen i Sverige ökade från 12 procent 1969 till 33 procent 1986 (Swedenborg m fl [1988]). De svenska direktinvesteringarnas tillväxt har accelererat under

1980-talet, medan utländska investeringar i Sverige inte alls ökat i samma omfattning. Direktinvesteringar och utlandsproduktion är relativt sett mest omfattande inom industrin, medan utlandsproduktion i tjänstesektorn är betydligt mindre frekvent.

Internationaliseringens drivkrafter

Utlandsetablering är förenad med fasta kostnader och kräver en viss storlek på avsättningen för att bli ett alternativ till export. Tillväxten av efterfrågan i utlandet på svenska industriföretags produkter bör därför ha stimulerat direktinvesteringarna. En annan faktor i detta sammanhang kan ha varit en ökad betydelse för företagsspecifika stordriftsfördelar, tex i marknadsföring eller FoU, som kan utnyttjas bättre genom ökning av

företagets storlek även om produktionen förläggs till olika länder.

En orsak till världshandelns tillväxt har varit en relativ minskning av kostnaderna för internationella varustransaktioner, både genom en sänkning av transportkostnader till sjöss och till lands och genom minskade informationskostnader avseende utländska marknader. Ökade stor driftsfördelar i kombination med en alltmer differentierad efterfrågan i samband med stigande inkomster har sannolikt lett till ett ökat handelsutbyte av differentierade produkter inom samma varugrupp, framför allt mellan de utvecklade länderna.

En annan viktig drivkraft bakom den växande industrivaruhandeln har varit den handelspolitiska liberalisering som pågått sedan slutet av 1940-talet, såväl globalt som regionalt, och som resulterat i en betydande sänkning av industrivarutullarna mellan GATTs medlemsländer och en fullständig avveckling av tullarna på handeln med industrivaror inom Väst-europa. Det första steget i denna process, avvecklingen av det från kriget kvarstående nätverket av bilaterala import- och exportregleringar, var i stort sett genomfört vid mitten av 1950-talet.

Handelsliberaliseringens andra komponent var den fortgående sänkningen av tullarna på industrivaror genom en serie av multilaterala förhandlingar inom ramen för GATT. Den tredje komponenten är den europeiska integrationen. Tillkomsten av EG på 1960-talet innebar eliminering av samtliga industrivarutullar mellan alla större europeiska länder utom Storbritannien, samtidigt som tullarna avvecklades inom EFTA. Den europeiska frihandeln för industrivaror utvidgades under 1970- och 80-talen, först genom det brittiska EG-medlemskapet² och frihandelsavtalen mellan EG och övriga EFTA, och sedan genom Medelhavsländernas anslutning.

Effekterna av handelsliberaliseringen på internationell konkurrens och interna-

tionalisering inom de utvecklade industriländerna var av allt att döma större under periodens första del, fram till början av 1970-talet, än under den senare delen. Sänkningen av det genomsnittliga tullskyddet för industrivaror genom de successiva GATT-rundorna har, uttryckt i procentenheter, blivit allt mindre (jfr Bhagwati [1989]). Det hittills viktigaste steget i den europeiska integrationsprocessen är sannolikt det första, dvs EGs tillkomst på 1960-talet.³

Från mitten av 1970-talet kom emellertid liberaliseringsprocessen att stagnera och delvis vändas i motsatt riktning. Nyprotektionismen, som tillkom som en reaktion på strukturella omställningar, svag tillväxt och hög arbetslöshet, tog främst formen av industristöd till vissa branscher, som varv och stålindustri, samt restriktioner på import från Japan, NIC-länder och u-länder. Effekterna av handelsliberalisering i form av ökad världshandel, skärpt internationell konkurrens och ökad global produktionsspecialisering har därför sannolikt varit högre under 1950- och 60-talen än senare och kan i det närmaste helt ha upphört eller to m blivit negativa under 1970-talet.⁴ Detta kan dock för vissa länder, bl a Sverige, delvis ha kompensrats av en fortgående regional integration.

² Tillsammans med Danmark och Irland.

³ Detta avser effekterna på världshandeln och världsekonomin. För enskilda länder, t ex Sverige, kan frihandelsavtalen med EG på 1970-talet ha varit väl så viktiga. I termer av marknadens utvidgning, dvs storleken på de avslutna länderna, var dock 1960-talet den från global synpunkt mest betydelsefulla perioden.

⁴ Skillnaderna mellan perioderna i *Figur 3* beror inte enbart på olikheter i den handelspolitiska utvecklingen. Siffrorna för 1983–89 avspeglar också den starka konjunkturuppgången under perioden.

Kvarstående hinder för handel och internationell konkurrens

Den liberalisering som hittills kommit till stånd har främst rört handeln med industrivaror. Trots omfattande tullsänkningar kvarstår en mängd hinder för handel och internationell konkurrens för industrivaror. Bland de viktigaste kan nämnas "frivilliga" exportbegränsningar, antidumpningsåtgärder, tekniska handelshinder och olika former av statligt understöd, inklusive prioriteringar vid offentlig upphandling. Till detta kommer kostnaden för själva gränspassagen i form av administrativt merarbete och väntetider. Sverige har sällan vidtagit antidumpningsåtgärder och frivilliga exportbegränsningar har med undantag för textilier varit ovanliga. Det statliga stödet till industrin har däremot tidvis varit omfattande.

Jordbruksprodukter har tidigare ej omfattats av tullsänkningarna inom GATT, men ingår i den nu pågående Uruguay-rundan. De flesta länder, inte minst Sverige, har omfattande importrestriktioner på jordbruksprodukter och subventionerna till jordbruksproduktionen är betydande. Sverige har påbörjat en reformering av jordbruket som syftar till att minska det statliga stödet. Inom EG pågår en diskussion om en reformering av jordbruksstödet, vilket gör det mycket svårt att idag bedöma konsekvenserna för det svenska jordbruket av ett svenskt EG-medlemskap.

De mest omfattande restriktionerna mot internationell konkurrens finns dock inom tjänstesektorn. För tjänster som kräver närhet till köparen och därför måste produceras lokalt, kan regler för etablering, företags- och fastighetsköp samt arbetstillstånd utgöra hinder för internationell konkurrens. För tex inrikes-transporter och livförsäkringsverksamhet finns direkta förbud som hindrar utländska företag att verka i Sverige. Utrikestransporter regleras ofta i bilaterala avtal mellan de berörda länderna. Vissa

regleringar som skiljer sig mellan länder, tex byggnormer, fungerar på samma sätt som tekniska handelshinder för varor. I Sverige är det idag svårt att få arbetstillstånd för icke-nordisk arbetskraft och för utländska köp av företag och fastigheter krävs tillstånd.

En stor del av dessa hinder kommer att avvecklas mellan EG- och EFTA-länderna när EES-avtalet träder i kraft. Kvar blir framför allt handelshinder och subventioner inom jordbruket samt kostnader för gränspassage och ursprungskontroll. Avvecklingen av handelshinder kommer således främst att beröra Sveriges handel med västeuropeiska länder. Om förhandlingarna i Uruguay-rundan kan slutföras kommer det att innebära en friare världshandel med jordbruksprodukter och eventuellt även med vissa tjänster.

Internationalisering och produktivitetstillväxt: den teoretiska bakgrunden

En internationalisering av näringslivet genom eliminering av hinder för varu- och tjänstehandel och faktorrörelser över gränserna kan på olika vägar påverka produktivitetstillväxten. För det första kan arbetsproduktiviteten påverkas av in- och utflöde av kapital. Finansiella kapitalflöden kan förändra takten i realkapitalbildningen i både ursprungs- och mottagarlandet. Ett inflöde av humankapital i form av utbildad arbetskraft eller av kommersiellt användbar kunskap om produktionsteknik eller marknadsföring ökar den totala faktorproduktiviteten.

För det andra ger internationell handel möjlighet till specialisering av näringslivet på vissa branscher i enlighet med landets produktionsförutsättningar eller komparativa fördelar. En överföring av arbetskraft och kapital till branscher där tillverkningskostnaderna i internationell jämförelse är låga, och vars produkter exporteras i utbyte mot import av andra va-

ror, ger en ökad produktivitet på makroplanet genom ett mer effektivt utnyttjande av landets resurser.⁵

En skärpt internationell konkurrens kan emellertid också påverka produktiviteten på mikroplanet i enskilda branscher och företag. Importkonkurrens på produktmarknaden kan medföra en struktur- omvandling inom branschen i riktning mot färre och större företag och längre produktserier. Härvid ökar produktivite- ten genom bättre utnyttjande av anlägg- ningsspecifika stordriftsfördelar. Detta hindrar inte att integrationen samtidigt kan medföra en ökad konkurrens bland säljarna och en ökad variation i urvalet av produkter.⁶ Strukturomvandlingen kan väntas leda till att de minst effektiva före- tagen faller bort. Dessutom kan konkurren- sen tvinga fram en ökad effektivitet i företag som tidigare haft en skyddad mo- nopolposition på hemmamarknaden, och som i avsaknad av konkurrens kunnat överleva trots inkompetent ledning, för- åldrade produkter och överbemanning.⁷

En ökad internationalisering kan inte bara höja produktivitetens *nivå* – en sta- tisk engångseffekt som under en över- gångsperiod registreras som en höjd till- växt – utan också dess långsiktiga *tillväxt*. En sådan dynamisk effekt kan erhållas ge- nom att takten i teknikutveckling och tek- nikspridning ökar. Orsaken till detta kan framför allt väntas ligga i att en marknads- utvidgning ökar avkastningen på företa- gets FoU-utgifter (som kan betraktas som en fast kostnad).⁸ Det har också hävdats att ökad konkurrens stimulerar FoU och innovationer. Dessa dynamiska effekter blir på lång sikt viktigare än de statiska ni- väeffekterna (Baldwin [1989]).⁹

Produktiviteten påverkas emellertid inte bara av att man eliminerar handels- hinder, dvs hinder för produktrörlighet över gränserna. I vissa tjänstebranscher där produkten inte är transporterbar kan ökad internationell konkurrens endast åstadkommas genom att man avlägsnar hinder för etablering av utländska företag

genom nyinvestering eller uppköp av in- hemska företag. Positiva effekter på pro- duktiviteten kan erhållas av internatio- nella investeringar genom att dessa un- derlättar teknikspridning¹⁰ och ger möj- lighet till bättre utnyttjande av sådana stordriftsfördelar som är förknippade med företagets (snarare än anläggning- ens) storlek, t ex fasta kostnader för FoU. Etablering och kunskapsspridning förut- sätter också en viss rörlighet för arbets- kraft, speciellt om kunskapen består av humankapital.

Internationalisering och produktivitetstillväxt: empiriska studier

Finns det några empiriska belägg för de kopplingar mellan produktivitetstillväxt

⁵ Närmare bestämt ökar nationalprodukten, värderad till de (sambällsekoniskt rele- vanta) givna världsmarknadspriserna, vid oförändrade resurstillgångar.

⁶ För en lättillgänglig framställning av integra- tionseffekterna på företagsstrukturen inom en bransch med ofullständig konkurrens och stor- driftsfördelar, se Norman [1986].

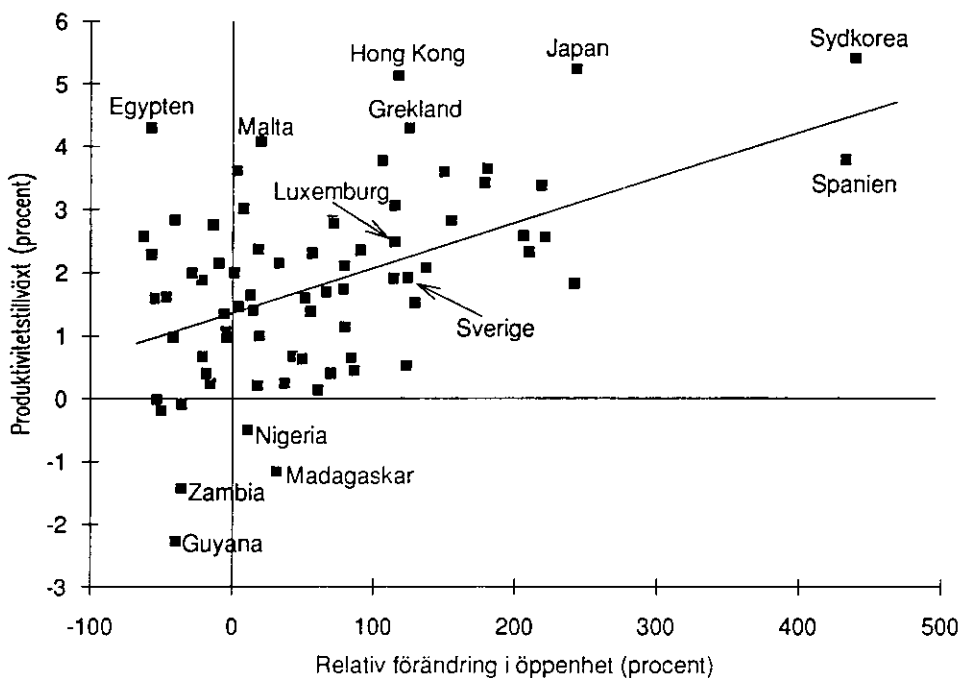
⁷ Denna sk kallduscheffekt spelade en avse- värd roll i den brittiska debatten om EG-an- slutning på 1970-talet.

⁸ För en översikt av litteraturen om sk endo- gen tillväxt och hur marknadens storlek kan påverka tillväxttakten, se Flam & Horn [1991].

⁹ Statiska integrationseffekter innebär alltså att en *ökad* internationalisering ger (tempo- rärt) högre produktivitetstillväxt, dynamiska effekter att en *hög nivå* på internationalise- ringen medför (permanent) hög tillväxt.

¹⁰ Detta sammanhänger med att köp av teknisk kunskap på en marknad i form av licenser kan medföra så höga informationskostnader för köparen, och därmed så låg avkastning för säl- jaren, att utlandsproduktion i det innoverande företagets egen regi kan vara den enda möjlig- heten att sprida utnyttjandet av en innovation över gränserna.

Figur 4 Sambandet mellan real BNP-tillväxt per sysselsatt och den relativa förändringen i internationaliseringsgrad 1960–88.*

*I Figur 4 och Figur 5 har Sverige och de länder som är *outliers* utmärkts med namn. De utritade regressionslinjerna är signifikanta i båda figurerna; t-värdet i Figur 4 är 5,06 och t-värdet i Figur 5 är 2,32.

Det är diskutabelt huruvida utrikeshandelskvoten är ett bra mått på öppenhet, dvs om storleken på denna utgör en indikation på en protektionistisk handelspolitik. Storleken på utrikeshandelskvoten kan nämligen bero på andra faktorer än handelshinder, t ex en skev fördelning av de relativa faktortillgångarna i förhållande till genomsnittet i världen. Dessutom har det visat sig att ett lands utrikeshandelskvot är negativt korrelerad med storleken på dess ekonomi.

Ett problem som uppstår vid tolkningen av figurerna är att ingen hänsyn tas till andra tillväxtpåverkande faktorer som olikheter i kapitalbildningstakt mellan länder. Preliminära regressions-skattningar där vi kontrollerat för detta tyder dock på att sambanden mellan internationaliseringsgrad och produktivitetstillväxt är stabila.

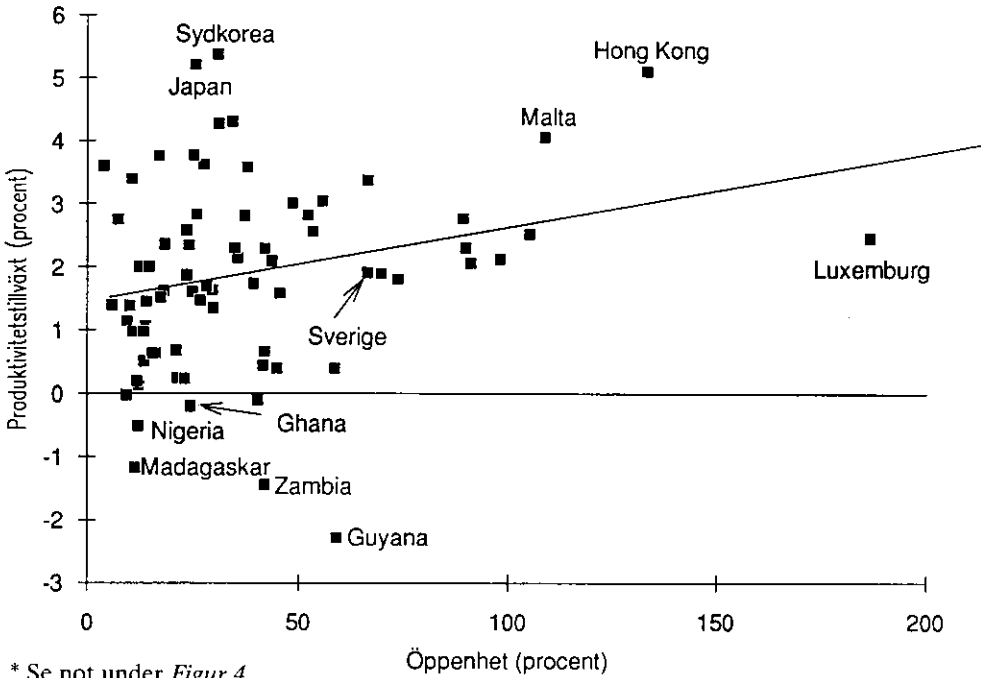
Källa: Summers & Heston [1991].

och internationalisering som vi diskuterat ovan? Det finns flera möjligheter att belysa denna fråga med hjälp av statistiskt material. Ett sätt är att göra en jämförelse mellan länder av relationen mellan tillväxt i arbetsproduktivitet på aggregerad nivå och graden av internationalisering och/eller den relativa förändringen i internationaliseringsgrad. Vi definierar internationaliseringsgrad som storleken på ut-

rikeshandelskvoten, dvs summan av exporten och importen som andel av BNP i löpande priser.

Av Figur 4 förefaller det som om det under perioden 1960–88 har funnits ett positivt samband mellan tillväxten i arbetsproduktivitet på aggregerad nivå och den relativa förändringen i internationaliseringsgrad. Detta är förenligt med hypotesen att den ökade internationalise-

Figur 5 Sambandet mellan real BNP-tillväxt per sysselsatt och genomsnittlig internationaliseringsgrad 1960–88.*

* Se not under Figur 4.

Källa: Summers & Heston [1991].

ringen har lett till statiska resursallokerings effekter i form av strukturförändringar i riktning mot ett förbättrat utnyttjande av komparativa fördelar och stor driftsfördelar samt att utrymmet för administrativ ineffektivitet i företagen, sk X-ineffektivitet, har begränsats, och att dessa effekter har varit störst i de länder där liberaliseringen har varit mest omfattande.

Figur 5 antyder att ju större utrikeshandelskvotens nivå är desto snabbare är produktivitetstillväxten. Det tycks således råda ett positivt samband mellan grad av internationalisering och produktivitetstillväxt. En möjlig tolkning av detta skulle kunna vara att det finns dynamiska tillväxteffekter av internationalisering. Den tekniska utvecklingen är snabbare och teknikinflödet är större ju mer öppen en ekonomi är.

Ett annat sätt att empiriskt försöka klarlägga sambandet mellan produktivitetstillväxt och internationalisering är att studera eventuella skillnader i produktivitetstillväxt mellan de delar av ett lands näringsliv som är skyddade respektive utsatta för internationell konkurrens. I en studie av 14 OECD-länder under perioden 1970–85 har vi funnit att tillväxten i total faktorproduktivitet (TFP), den residual som återstår när hänsyn har tagits till tillväxten i kapital och arbetskraft, har varit snabbare i den konkurrensutsatta delen av näringslivet (industrin) än i de skyddade delarna (byggnadsverksamhet och tjänster).¹¹ Detta utgör en indikation på att internationell konkurrens leder till

¹¹ Hansson, Krafft, Lundberg & Swedenborg [1991, kap 6.2].

en snabbare produktivitetstillväxt. Vi vet tex att FoU-insatser och innovationstakt är högre i den konkurrensutsatta sektorn.¹² Det verkar med andra ord som om drivkrafterna att utveckla nya produkter och produktionsmetoder är starkare i de konkurrensutsatta branscherna. Dessutom finns det skäl att förvänta sig att den internationella konkurrensen leder till snabbare teknikspridning därför att trycket att utnyttja landvinningar i andra länder är större.

Man bör emellertid inte utifrån denna studie dra alltför långtgående slutsatser om internationaliseringens betydelse för produktivitetstillväxten. För det första är indelningen i skyddade och konkurrensutsatta branscher ganska grov och variationerna mellan branscher inom tillverkningsindustrin med avseende på omfattning av internationell konkurrens och utrikestransaktioner är stor. För det andra kan skillnaden mellan sektorerna helt enkelt bero på att den ena endast omfattar varuproduktion och den andra i huvudsak består av tjänsteproduktion. Det har hävdats att det skulle vara svårare att höja produktiviteten i tjänstesektorn än i industrin helt enkelt därför att arbetskraft i tjänstesektorn inte lika lätt låter sig ersättas med realkapital som i varusektorn. Tjänstesektorn kännetecknas också av stora mätproblem framförallt när det gäller att erhålla meningsfulla mått på förädlingsvärdet i fasta priser, vilket gör det svårt att jämföra produktivitetstillväxten i varu- och tjänsteproducerande branscher.

För att ytterligare belysa sambandet mellan produktivitetstillväxt och internationalisering kan man jämföra produktivitetstillväxten mellan branscher inom industrin för att se om denna, allt annat lika, är snabbare ju mer omfattande utrikeshandeln är. Lundberg [1976] fann vid en studie av 16 huvudbranscher i svensk industri under perioden 1959–67 ett positivt samband mellan tillväxten i total faktorproduktivitet och förändringen av utri-

keshandelskvoten definierad som summan av export och import av branschens produkter som andel av den svenska förbrukningen inom varugruppen. Sambandet är framförallt knutet till förändringen av importkvoten, medan utvecklingen på exportsidan spelat en mindre roll. En allmän tullsänkning på industrivaror samt övergången till frihandel inom EFTA kan således ha påverkat industrins produktivitet genom ett ökat konkurrenstryck, vilket i sin tur har medfört en ökad koncentration, ett bättre utnyttjande av stordriftsfördelar och en utslagning av de minst effektiva företagen.

Vi har genomfört en liknande undersökning av tillväxten i total faktorproduktivitet i 15 huvudbranscher i svensk industri för perioden 1969–87 och funnit att tillväxten har varit högre ju mer utsatt en bransch är för internationell konkurrens.¹³ Utrikeshandelskvotens nivå har således haft en positiv och signifikant effekt på den totala faktorproduktivitetens tillväxttakt.¹⁴ Däremot har vi inte lyckats påvisa att produktivitetstillväxten skulle påverkas positivt av en *ökning* av utrikeshandelskvoten, vilket var fallet under 1960-talet. Vi tolkar detta resultat så att internationaliseringens dynamiska effekter på produktiviteten via en snabbare teknisk utveckling under 1970- och 80-talet har varit viktigare än dess statiska effekter i form av förbättrad resursallokering, och att de senare kan ha spelat en större roll under 1960-talet.

Våra resultat ger stöd för hypotesen att en internationalisering har positiva effekter på produktivitetstillväxten. Den BNP-ökning som uppskattats vara ett resultat av bildandet av EG och EFTA är dock

¹² Englander, Evenson & Hanazaki [1988, s 11].

¹³ Hansson m fl [1991, kap 6.3].

¹⁴ Samma resultat har erhållits i en studie av arbetsproduktivitetens tillväxt på en mer disaggregerad nivå (Hansson m fl [1991, s 135–136]).

mycket blygsam.¹⁵ Det finns emellertid skäl att tro att den är underskattad eftersom kalkylerna enbart tar hänsyn till effekterna av en resursomfördelning mellan branscher. Sannolikt är dessa av mindre betydelse då det visat sig att den största delen av handels- och specialiseringsökningen skett inom branscher. Till de effekter som uppkommer genom en resursomfördelning mellan branscher bör därför även läggas de resursallokerings effekter som uppstår inom branscher genom ökad konkurrens och ett förbättrat utnyttjande av stordriftsfördelar. Branschanalyser tyder på att de senare i många fall kan vara betydligt större än de förra.¹⁶

Vi har undersökt hur internationell konkurrens och ett ökat handelsutbyte har påverkat den svenska industristrukturen under 1970- och 80-talen.¹⁷ Av vår studie framgår att den ökade handel som följt, bla av frihandelsavtalet med EG, tycks ha lett till ett förbättrat utnyttjande av stordriftsfördelar på anläggningsnivå. Genomsnittstorleken på anläggningarna har ökat och en utslagning av mestadels små anläggningar har skett. Det verkar som om den ökade internationaliseringen har medfört produktivitetshöjande strukturförändringar inom branscherna i den svenska tillverkningsindustrin.

Till effekterna av handelsliberaliseringen kan läggas de positiva produktivitetseffekter som den ökade internationaliseringen i form av utlandsproduktion och direktinvesteringar har haft. Genom att investera utomlands ökar företagets storlek, vilket medför ett bättre utnyttjande av stordriftsfördelar på företagsnivå t ex i forskning och utveckling (FoU). Det krävs dock att utlandsproduktionen inte är ett alternativ till export så att en ökning av den förra medför en lika stor minskning av den senare. En analys av svenska direktinvesteringar 1960–86 tyder på att detta inte varit fallet; tvärtom verkar utlandsproduktion och export ha varit komplementära.¹⁸ Därtill kommer de positiva effekter på produktivitetstill-

växten som direktinvesteringar har genom en snabbare internationell teknikspridning.

Slutsatser: potentiella produktivitetsvinster genom fortsatt internationalisering, EES-avtal och EG-medlemskap

Huvudslutsatsen från vår empiriska analys är att den handelspolitiska liberaliseringen, kombinerad med minskade transaktionskostnader, har medfört en global och regional integration av industrivarumarknaderna under efterkrigstiden. Detta har lett till en snabbare produktivitetstillväxt i industrin. Den positiva produktivitetseffekten av denna integration torde dock ha avtagit. Detta skulle kunna vara en faktor bakom nedgången i produktivitetstillväxten i OECD-länderna.

Stora delar av det svenska näringslivet är dock fortfarande effektivt avskärmat från internationell konkurrens och/eller är förhindrat från att konkurrera på utländska marknader. Det finns därför en potential för produktivitetsvinster och ökad tillväxt genom en fortsatt internationalisering. För att realisera denna potential krävs framför allt en avreglering av tjänstesektorn, tex genom att etableringskontroller slopas och hinder för tjänstehandeln undanröjs. Andra åtgärder som erfordras är en ökad arbetskraftsrörlighet, en avveckling av olika former av industritöd, liksom ett stopp för diskriminering mot import vid offentlig upphandling och en eliminering av tekniska

¹⁵ En grov uppskattning av den välfärdsökning som EFTAs tillkomst har medfört i Sverige motsvaras av en engångsökning av BNP 1968 på 1 procent (Hansson m fl [1991, s 58–59]).

¹⁶ Smith & Venables [1988] och Richardson [1989].

¹⁷ Se Hansson m fl [1991, kap 7].

¹⁸ Hansson m fl [1991, kap 8]; se även Swedenborg m fl [1988].

handelshinder genom ett ömsesidigt erkännande av produktkontroller. Om det förslag till överenskommelse som förhandlats fram mellan EGs och EFTAs medlemmar, det sk EES-avtalet, träder i kraft som planerat finns det goda förutsättningar för att mycket av detta kan bli verklighet i takt med att den inre marknaden genomförs.

Av flera orsaker, bl a osäkerheten kring Sveriges framtida relation till den inre marknaden, kom svenska företag under slutet av 1980-talet i stor utsträckning att investera i EGs medlemsländer i stället för i Sverige.¹⁹ Det stora nettoutflödet av utlandsinvesteringar bör ha bromsat kapitalbildningen i Sverige och därmed även produktivitetstillväxten. EES-avtalet innebär att denna osäkerhet har reducerats avsevärt genom att företag i och med detta kommer att kunna konkurrera på samma villkor som övriga företag inom gemenskapen.

Det svenska deltagandet i EGs inre marknad kommer förmodligen främst att medföra produktivitetstillväxter genom ökat utnyttjande av stordriftsfördelar, ökad konkurrens, större variation i utbudet och en snabbare innovationstakt. En avveckling av handelshinder och regleringar utgör dock i många fall bara en nödvändig förutsättning för ökad konkurrens. Utöver detta krävs en aktiv konkurrenspolitik för att förhindra att företagen på andra vägar söker begränsa konkurrensen. I detta avseende är EGs konkurrenslagstiftning strängare än den svenska och övervakningen är betydligt hårdare. En harmonisering på detta område torde därför ha positiva konsekvenser för produktivitetstillväxten i Sverige.

Avgörande för utfallet av den inre marknaden blir framför allt hur den faktiskt kommer att utvecklas. Det krävs att EGs medlemsländer är kapabla att följa den skisserade avregleringen, helst utan att ersätta gamla regleringar med nya. Det är också viktigt att den interna liberaliseringen inte sker till prisets av en

förstärkt yttre protektionism, utan helst kombineras med en reduktion av externa handelshinder. En "Fästning Europa" skulle förmodligen eliminera en stor del av de vinster som uppnås i samband med genomförandet av den inre marknaden genom handelsomfördelning gentemot omvärlden. Som medlemmar i EG skulle de mer frihandelsvänliga EFTA-länderna få ett större inflytande över beslutsprocessen och skulle därmed kunna bidra till att motverka en sådan utveckling.²⁰

Det bör betonas att den regionala liberaliseringen och avregleringen i EGs och EFTAs medlemsländer inte är en ersättning för en global integration. Ett avskaffande av restriktioner på import från u-länder, NIC-länder och de framväxande marknadsekonomierna i Östeuropa kan sannolikt ge väl så betydelsefulla ekonomiska vinster.²¹ Det sker då främst genom ett bättre utnyttjande av det svenska näringslivets komparativa fördelar, som gentemot dessa länder ligger i branscher baserade på kvalificerad arbetskraft. En regional liberalisering bör alltså ses som ett komplement till en global integration i strävan efter att uppnå en högre produktivitetstillväxt i det svenska näringslivet.

¹⁹ Se Braunerhjelm [1990] *Tabell 2* och *Tabell 3*.

²⁰ Som indikationer på att EFTA-länderna är mer frihandelsvänliga kan nämnas att EG-ländernas tullar på industrivaror är i genomsnitt 4 procent medan EFTA-ländernas är 2-3 procent. Medlemmarna i EFTA har färre importkvoter och subventionerna i tillverkningsindustrin är i genomsnitt endast 2 procent av produktionsvärdet i EFTA medan de inom EG är i genomsnitt 6 procent (*The Economist* den 26 oktober 1991).

²¹ Av Hansson [1990] framgår att importkonkurrensen från u-länder, asiatiska NIC-länder och Japan har en större disciplinerande inverkan på svenska företags monopolbeteende inom tillverkningsindustrin än importen från övriga länder.

Referenser

- Baldwin, R, [1989], "The Growth Effects of 1992". *Economic Policy*, nr 9, s 247–281.
- Bhagwati, J, [1989], *Protektionismen*. SNS Förlag, Stockholm.
- Braunerhjelm, P, [1990], "Effekter på den svenska industristrukturen av EG 1992". *Ekonomisk Debatt*, årg 18, nr 8, s 713–720.
- Englander, A S, Evenson, R & Hanazaki, M, [1988], "R&D, Innovation and the Total Factor Productivity Slowdown". *OECD Economic Studies*, nr 11.
- Flam, H & Horn, H, [1991], "Utrikeshandel och ekonomisk tillväxt". I *Ekonomisk tillväxt och utveckling*. SNS Förlag, Stockholm.
- GATT, [1990], *International Trade. Volume II*. Genève.
- Hansson, P, [1990], "The Discipline of Imports in the Light of 1992: The Case of Sweden". FIEF Working Paper, nr 84, Stockholm.
- Hansson, P, Krafft, K, Lundberg, L & Swedenborg, B, [1991], *Internationalisering och produktivitet*. Allmänna Förlaget, Stockholm.
- Lundberg, L, [1976], *Handelshinder och handelspolitik*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Lundborg, P, [1989], "Konsekvenser av fri arbetskraftsrörlighet mellan Sverige och EG". Bilaga 4 till Långtidsutredningen 1990. Allmänna Förlaget, Stockholm.
- Norman, V, [1986], *En liten, åpen økonomi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Richardson, J D, [1989], "Empirical Research on Trade Liberalisation with Imperfect Competition: A Survey". *OECD Economic Studies*, nr 12.
- Smith, A & Venables, A, [1988], "The Costs of Non-Europe: An Assessment Based on a Formal Model of Imperfect Competition and Economies of Scale". I *Research on the "Cost of Non-Europe" – Basic Findings – Volume 2*. European Publications Office, Bryssel.
- Swedenborg, B, Johansson-Grahn, G & Kinnwall, M, [1988], *Den svenska industrins utlandsinvesteringar*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Summers, R & Heston, A, [1991], "The Penn World Table (Mark 5): An Expanded Set of International Comparisons, 1950–1988". *Quarterly Journal of Economics*, vol 106, s 327–368.
- The Economist*, [1991], "Lest a Fortress Arise". Vol 321, nr 7730, s 81–82.